ZAGREB

BROJ 1. SIJEČANJ 1934. GOD. II.

Cijena Din 10·—

KONCESIONIRANI BIRO ZA KUPO-PRODAJU NEKRETNINA

»HELADA«

AMRUŠEVA UL. 15 — ZAGREB — TELEFON BR. 91-90

vl. H. Milaković

Preporuča i nudi cij. interesentima veliki izbor od 2.000 objekata na kupnju i to: Zemljišta, Vile, Kuće, Gradilišta i Posjede, te za industrijska poduzeća u svim veličinama i daje sve točne informacije posve besplatno.

PREUZIMA UPRAVU KUĆA, POSREDUJE KOD ZAJMOVA.

Utemeljeno 1860 **ŠUMSKA INDUSTRIJA** Utemeljeno 1860

FILIPA DEUTSCHA SINOVI

Vrhovčeva ul. 1 **ZAGREB** Telefon 30-47

Eksport najfinije hrastovine. **Parna pilana u Turopolju.**

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje sviju dimenzija.

Presečkijeva samoborska muštarda

dobiva se u svim delikatesnim trgovinama — kao i kod proizvoditelja

E. Presečki - Samobor

Jedino jest prava providjena mojom etiketom. — Čuvajte se patvorina.

PREDOVIĆ D. D.

ZAVOD ZA PROIZVODNJU SERUMA

ZAGREB — VRHOVĆEVA UL. 10

Brzojav: Jugopecus Telefon broj 5238

Preporuča veoma visokomoćni

Serum protiv svinjske kuge

Jugoslavensko industrijsko i trgovačko d. d., Zagreb

Washingtonov trg 1 (prije Trg Burze) — Telefon broj 26-67 i 20-17

Generalno zastupstvo

tt. ROBERT BOSCH A. G. Stuttgart

Prodaja: Buick automobila, svih Bosch proizvoda, Seiberling guma, i svakovrsnog auto pribora.

Specijalna Bosch radiona za popravke.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 1 * GOD. II

SIJEČANJ 1934

NAŠ VITEŠKI KRALJ

Njegovo Veličanstvo naš Uzvišeni Kralj i Vladar opet je oduševio i razdragao srca Svojih Zagrepčana, kada je odlučio, da sa našom Uzvišenom Kraljicom dođe među nas, da ovdje u našem dragom Zagrebu proboravi dulje vrijeme.

Naročita je počast za grad Zagreb, da je u njemu Kralj naš proslavio Svoju 45. godišnjicu života i 30. godišnjicu od kada Je Vojnikom postao.

Sa opće narodnog gledišta pak važan je ovaj Uzvišeni posjet, što pada baš u doba 15. godišnje obljetnice, što je Providnost dopustila našem ispačenom narodu, da skine sa sebe verige tuđinskog jarma ... da ponovno uskrisi Carstvo Tomislava ...

Hrvatska naša draga Mati u Velikoj Otadžbini Jugoslaviji ponovno je oživjela .... Sjene naših neumrlih narodnih velikana Gaja, Štrosmajera, Račkoga, Starčevića i Kvaternika lebde nad našim dragim domom i blagoslivlju Kralja Ujedinitelja ...

Uzvišeni Kralj i Vladar naš visoko dignuvši stijeg narodni vedra čela kroči putem slavnih narodnih pređa!

Svi sinovi slavne naše Otadžbine u jedinstvenoj ljubavi slijede Kralja i Vođu svoga ....

Zagreb naš bijeli ispred sviju .... u ljubavi iskren .... Kralju svome odan .... prvi među prvima! ....

A naš Kralj to znade! On voli taj naš bijeli, stari Kraljevski Zagreb, to žarište i kolijevku ispravne jugoslavenske misli!

To je naš Viteški Kralj opetovano dokazao, a naročito i sada kada je u Svome odgovoru na pozdrav Zagreba rekao:

Vrlo rado boravim među vama, Moji dragi Zagrepčani, u ovom gradu, gdje je pre skoro sto godina, dat tako snažan impuls onoj velikoj jugoslavenskoj ideji, koju danas i vašom pomoću ostvarujem, a u cilju, da bi naša lepa i velika Otadžbina bila što snažnija.

Vi treba da nastavite rad, da idete putem narodnih velikana Gaja, Štrosmajera, Račkoga i drugih, koji su nas učili, da u bratskoj slozi i ljubavi podnašamo najveće žrtve za ostvarenje vekovnih ideala našega naroda o slobodi i moćnoj narodnoj državi.

Zagreb je na tom putu, kao što gradonačelnik tačno kaže, bio nosilac ovih ideja i pobornik jugoslavenskoga pokreta, koji je uz silne napore i velike žrtve krunisan stvaranjem naše današnje mile Otadžbine.

Ceneći značaj učinjenih napora i poštujući podnesene žrtve naša je sveta dužnost, da predano čuvamo plodove naše dosadanje borbe i da ljubavlju i slogom poradimo na konsolidovanju naše državne zajedinice, tako da nam svakim danom bude što snažnija, a narod u njoj što zadovoljniji.

Kako Zagreb i u tom narodnom poslu ostaje dosledan svojoj slavnoj jugoslovenskoj prošlosti, drago Mi je, Moji dragi Zagrepčani, što vam ove reči s ovoga istorijskoga mesta mogu ponoviti, i hvala vam na ljubavi i odanosti, koju Mi i sada, kao i toliko puta ranije, na ovakav način ukazujete.

A mi Zagrepčani zahvalni Kralju svome kliknimo u početku Nove godine iz duše svojih iskrenih srdaca:

Da živi Njegovo Kraljevsko Veličanstvo naš Uzvišeni Kralj Aleksandar I. !!!

Da živi Uzvišeni Dom Karadjordjevića !!!

1. siječnja 1934.

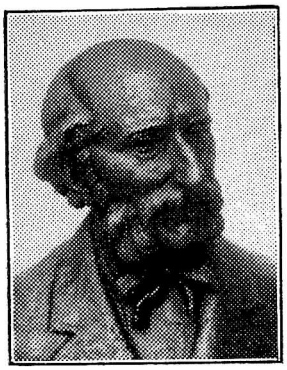

Zajc

Riječ o očevima hrvatske opere

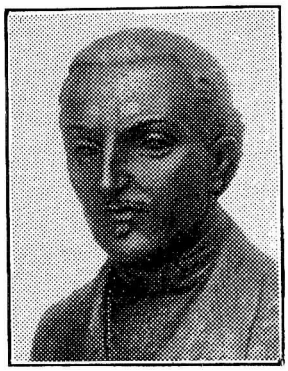

Lisinski

Govorio na svečanoj matineji u spomen Lisinskoga i Zajca dne 3. i 10. prosinca 1933. ravnatelj Viktor Rudolf.

Proslava 100 godišnjice ilirskoga pokreta ne bi bila potpuna a da se u vijenac marnih pregalaca oko kulturnoga preporoda hrvatskoga naroda ne uplete ime — Vatroslava Lisinskoga.

Sanje ilirskih preporoditelja priveo je u život sedamdesete godine Ivan pl. Zajc, kada je na prijestolje zagrebačke Thalije zasjela i hrvatska opera. I kaošto dra Dimitriju Demetera i Josipa Freudenreicha nazivamo očevima hrvatskoga kazališta, tako s punim pravom možemo nazvati Vatroslava Lisinskoga i Ivana pl. Zajca očevima hrvatske opere.

S ponosom pako moramo naročito istaknuti, da smo baš mi Hrvati već godine 1846. imali svoju prvu narodnu operu, iako nijesmo medju ostalim slavenskim narodima bili najmnogobrojniji i ako su tadašnje kulturne prilike bile vrlo teške.

Ilirsko doba polaže temeljno kamenje svim našim kulturnim institucijama. Ono organizuje hrvatsku prosvjetu u svim granama. Ilirski pokret stvorio je tako reći preko noći u Hrvatskoj i lijep broj glazbotvoraca.

Glazbeni život u vrijeme ilirsko bio je tako živahan, da je svatko tko se je samo malo razumio u glazbu, htio u toj struci pomagati. Na to glazbeno sudjelovanje gonio ih njihov prirodjeni glazbeni dar i hrvatska njihova duša, koja ih je neodoljivom snagom u ono doba tjerala, da svi u sveopćem radu pridonesu svoj udio za narodni preporod.

U izvodjenju ciljeva ilirskoga pokreta igrala je pjesma veliku ulogu. Mrtvo slovo ne djeluje nikada kao pjevana pjesma, koja prodire u živce, koja može ogrijati i ledeno srce, uzbuditi i hladne duhove. I zato je budnicama i ilirskim davorijama udaren temelj hrvatskoj umjetničkoj glazbi. One su po pravilima estetike i umjetnosti stvorene u duhu naše pučke

pjesme, jer samo na taj način moglo se doći do onoga, čega drugi narodi nijesu imali: do prave narodne muzike. I sam Lisinski je ustvrdio, da bi se hrvatski glazbotvorci morali držati pučke melodije, da na taj način stvore hrvatsku umjetničku glazbu.

U svojemu radu vodio se Lisinski primjerom pučke pjesme. Lisinski je u ono vrijeme bio jedini, koji je pozitivno znao, u čemu se sastoji narodni elemenat pučke glazbe. Već njegov zanosni prvijenac »Iz Zagorja« odsjev je prave pučke glazbe, koji je tolikom silom oduševio tadašnje domoroce. Alberto Štriga izvabio je ovu prvu iskru iz kamena plahog i čednog, a u istinu našeg prvog ilirskog skladatelja Vatroslava Lisinskoga. On ga je i dalje sokolio i bodrio na rad, da sklada po narodnim motivima, nagovarajući ga i na veće — operne kompozicije.

Ali tko bi onda mogao i sanjati o kakovoj izvornoj operi kad su se baš u to vrijeme raspjevala u Zagrebu dva tudjinska operetna društva: jedno njemačko i jedno talijansko. U kaosu tudjinskih riječi i arija kako da se čuje hrvatska arija!

Ali Štriga nije klonuo. Misao o prvoj hrvatskoj operi nije mu dala mira, dok nije napokon uvjerio mladog i još neizučenog Lisinskoga da bi on ipak mogao da sastavi to veliko djelo. Štriga je već našao i libretista, koji napisa riječi za operu »Ljubav i zloba« Patriotskom i prijateljskom nagovaranju Štriginom nije mogao Lisinski odoljeti. Osim toga još godine 1841. i 1842. mnogo se pisalo i u našim novinama o glazbenome napretku Rusije osobito pako o predstavama Glinkine opere: »Život za carja«. Ove vijesti i sretan uspjeh što ga je dosele postigao Lisinski sa svojim skladbama, pobudi u njegovih prijatelja i štovatelja još veću želju, da im on stvori prvu hrvatsku operu.

I Lisinski se dao na posao. Ne prodje kratko vrijeme, a već je nekoliko ulomaka mlade opere bilo gotovo. U ožujku 1844. godine gostovalo neko njemačko operno društvo u Zagrebu i 12. ožujka te godine otpjevana je jedna arija iz »Ljubavi i zlobe«. Uspjeh je bio tolik, da je pjevač morao je pjesmu pred dupkom punim kazalištem ponoviti, a iz svih lica žarila se domorodna vatra. Dne 25. srpnja te godine u medjučinu otpjevao je sam Štriga svojim krasnim baritonom jednu ariju iz »Ljubavi i zlobe«. Ujedno reče Lisinskom: »Održi li se tvoja glazba uz Mozartovu, i ne budem li ja izviždan, dobili smo igru«. No nije bio izviždan, već 17 puta izazvan. Lisinski se nije usudio na pozornicu, već se skrio u kutu galerije i — drhtao. Ilirska patriotkinja Sidonija grofica Rubido-Erdedi pjevala je zatim na jednome koncertu sama i u duetu glavne arije iz nove opere.

Novine, naročito »Danica« i opće sva hrvatska javnost tražila je od diletanata, da izidju sa čitavom operom na pozornicu, što je Štriga jedva i

dočekao. I doista! Kršteni dan prve hrvatske opere svanuo je sretno dana 28. ožujka 1845. godine. Pet večeri pravog ilirskog zanosa, pet punih kuća iz Zagreba i pokrajine kumovalo je mladom narodnom čedu. Takva slavlja nije bilo tamo od godine 1840. kada je u starome teatru zaorila prva hrvatska riječ na sceni. »Ljubav i zloba« morala se još naredne godine dva puta opetovati, a sretni Lisinski i još sretniji Štriga podjoše sa svojim pjevačima na turneju put Beograda, Pančeva i Novoga Sada, da saberu nešto prinosa za daljni studij Lisinskoga.

Albert Štriga kazuje o kulturnoj misiji ove turneje ovo: »Moja namisao s tim koncertima bila je ta, da u Srbiji i Bačkoj predobijemo ljude za ilirsko naše nastojanje, da tamo uzbudimo glazbene i patriotične talente na sličan rad, te da hrvatski narod i hrvatsku prosvjetu proslavimo i da u Srba probudimo i širimo ljubav za Hrvate.«

Glazbeni talenat Lisinskoga, patriotični mar i zanos Štrigin i ostalih sudionika slavili su s operom »Ljubav i zloba« pravi triumf i zasluženu slavu. Neprijatelji hrvatske umjetničke glazbe bili su ametice potučeni, naročito članovi madžaronske kasine, koji su se čvrsto nadali, da će se Iliri s ovom operom osramotiti. Tužna im rabota! Nu bili su poraženi s velikim uspjehom prve hrvatske narodne opere. Ta opera izazivala je sve veću buru oduševljenja i odobravanja, a tome je bila najozbiljnija posljedica, da su odsele domoroci još s većim naporom nastojali o tom, da u život privedu stalno hrvatsko kazalište.

Vidjevši Štriga sjajan uspjeh prve narodne opere, nagovara on Lisinskoga, da složi i drugu operu. Zato umoli dra Demetra da napiše tekst. Ovaj odabra historički predmet iz najsjajnijeg doba hrvatske povjesnice, kada su naime Hrvati iza rata protiv Franaka stekli svoju narodnu slobodu, te napisa tekst za operu »Porin«.

Lisinski se opet dao na posao i stvori drugu narodnu operu. Slušajući muziku »Porina« izrekao je dr. Demeter svoj sud o njoj ovim riječima: »Koliko žudnja, koliko čeznuća leži u tužećim zvukovima Hrvata za slobodom. To se opisati ne može, to se mora čuti. A sve ti se čini tako poznato, kao da si te čarobne glasove čuo još u kolijevci ili prohadjajući se po hrvatskim gorama. No tu je tamo sve ljepše, sve uznositije, sve potencirano, sve očišćeno, odjeveno nekim nedokučivim vilinskim čarom, kojemu ti ne može srce odoljeti. To je prava glazba, glazba hrvatska, glazba slavenska.«

Opera »Porin« davala se u zagrebačkom kazalištu prvi put tek 2. listopada 1897. godine, dakle upravo 43 godine nakon smrti Vatroslava Lisinskoga. Izvedba »Porina« izazvala je u općinstvu zanos sličan onim ilirskima. Tada se tek ostvario san nažalost već mrtvog Štrige i najveća

životna želja davno preminulog Lisinskoga. Tako je narodno oduševljenje iskazalo naknadnu počast patniku skladatelju, a njegovu operu učinilo stalnom karikom reportoara. Operu je dirigirao Nikola Faller. Značajne su riječi pok. prof. Kuhača, što ih je izrekao prigodom prve izvedbe »Porina« Nikoli Falleru: »Lisinski bi te ogrlio, da je živ, videći kakovim si pietetom, kakovom preciznošću i kakovim oduševljenjem iznio njegovog »Porina«.

Prva predstava »Porina« bila je prava narodna slava, impozantna manifestacija hrvatske misli, koja bi nas mogla prenijeti duhom u ilirsko doba ili u godinu 1848., s ushitom je govorio pok. Dr. Stjepan Miletić.

U 11 godina svojega glazbenog rada t. j. od godine 1841. do kraja 1852. komponovao je Lisinski osim opere »Ljubav i zloba« te »Porina« još oko dvije stotine različitih kompozicija. Shrvan teškom boljeticom, a ozlojeđen s narodnoga nehaja i nerazumijevanja legao je prerano u grob godine 1854., u svojoj 35 godini života. S njim su pokopana i ona djela, što bi ih sigurno po svojemu talentu bio još stvorio. To se najbolje razabire iz njegovih vlastitih riječi: »Htio sam mnogo i lijepoga stvoriti na polju hrvatske glazbe, a ćutim u sebi, da sam i sposoban za to, ali domoroci naši ostaviše me nekako na pola puta. Poslije moje smrti možda bi mi pomogli, ali će biti kasno.«

Godine 1861. proglasi sabor kazalište zemaljskim zavodom i postavi kazališni odbor. U dužnost ovoga odbora odredjivao je zakonski članak, da odbor ima nastojati, da se s vremenom otvori i opera. Tadašnji upravitelj kazališta Josip Freudenreich dobro je spoznao, da vrijeme za operu nije još tako blizu. Trebalo je da se na osvojenoj pozornici prokrči put u publiku — operetom. I tako je došao 8. studeni 1863., kada se prviput u hrvatskom jeziku pjevala Offenbachova opereta: »Svadba kod svjetiljaka«. Ali je i hrvatska opereta dobila svojega autora, koji je već otprije kao operetni skladatelj stekao glas i ime u tudjini. Bio je to naš **Ivan pl. Zajc.** Njegovu operetu: »Momci na brod« pjevali su u Zagrebu prviput dne 9. ožujka 1867. kao prvu hrvatsku operetu.

Zajc je već ranije bio dobro poznat u Zagrebu, još iz doba, kada je bio u Beču. Iz toga vremena datiraju njegove skladbe: »U boj«, »Večer na Savi«, »Bože živi, blagoslovi«, »Istočna zora«. Tim je skladbama Zajc definitivno stupio na hrvatsko tlo. Od tada ga možemo ubrajati medju hrvatske skladatelje, jer su te njegove kompozicije bile nadahnute hrvatskim osjećajima, te su živo zagrijavale i oduševljavale hrvatska srca.

Poslije jednoga slavenskoga koncerta u Beču, kojemu je prisustvovao uz biskupa Strossmayera i pjesnik Petar Preradović, rekao je potonji Zajcu ove znamenite riječi: »Reci mi, čemu skladaš Nijemcima internacionalne operete, dok te dolje u domovini čeka kulturna zadaća. Prelijepim

svojim zborovima dokazao si, da znadeš pogoditi hrvatsku žicu. Ti moraš poći s nama, da osnuješ hrvatsku operu.«

I Zajc dodje u Zagreb početkom godine 1870. Da se Zajc odlučio poći u Zagreb, zasluga je i biskupa Strossmayera, koji ga je često pohadjao, kad je boravio u Beču.

Kazališni odbor imenuje Zajca ravnateljem opere uz dužnost da stvori hrvatsku operu. I što bi dlanom o dlan, Zajc je s velikim uspjehom izvršio ovu svoju zadaću, jer već 2. listopada 1870. pjeva se u Zagrebu njegova prva hrvatska opera »Mislav«. Taj dan smatra se rodjenjem hrvatske opere, od kako je kazalište postalo zemaljsko. Opera je bila veoma oduševljeno primljena te je birano općinstvo odlikovalo iskrenim i čestim povladjivanjem i izazivanjem skladatelja za njegov plemeniti rad. Uz melodioznu Zajčevu glazbu mnogo je pridonijelo uspjehu i rodoljubni siže iz hrvatsko-avarske povijesti s prekrasnim narodnim motivima od dra Franje Markovića.

Godine 1876. osobito je važna za Zajčevo glazbeno djelovanje. Tada se započinje zlatna epoha u kojoj njegov glazbeni genij kulminira. Te godine izadje Zajc sa svojom operom »Nikola Šubić Zrinski«. Uspjeh toga djela bio je nadasve velik. Kada Zajcu ništa drugo ne bi pomoglo da popularnosti, to bi mu sam »Zrinski« pronio glas diljem cijele domovine. Ogrizović veli, da je »Zrinski« postao nekim uskrsnim zvoncem za narodna slavlja, jer gotovo kod svake narodne i kulturne slave, a naročito kod kazališnih svečanosti izvodili su tu operu. Za koji dan slavit će opera »Zrinski« svoj 200 rodjendan.

Počevši od godine 1875. sklada Zajc za sva hrvatska pjevačka i kulturna društva poputnice i himne, a nema narodne svečanosti koju on ne bi obdario kojom svojom skladbom.

Zajc sudjeluje živo i aktivno kod osnivanja Hrvatskoga pjevačkog saveza, te mu je dugogodišnji odbornik. Naročita prijateljska veza postala je izmedju njega i hrvatskoga pjev. društva »Kola«, kojemu je Zajc posvetio svoje najbolje zborove.

Dugogodišnjim djelovanjem na glazbenoj školi Hrvatskoga glazbenoga zavoda odgojio je lijepi niz znamenitih opernih i operetnih pjevača i pjevačica.

Svečanost, što je posvećena časnoj uspomeni Vatroslava Lisinskoga i Ivana pl. Zajca, tek je trunak naše zahvalnosti za sva velebna djela, što ih sačiniše ova dva glazbena velikana. Njihova poprsja dostojno će resiti dveri narodnoga kazališta, a svaki pogled na njihove svete likove neka daje pobude nama i našem pokolenju u radu za narod i njegov kulturni napredak.

Stjepan Stiegler, gradski tajnik

Iz povijesnih spomenika grada Zagreba

I. Sudovanje u Starom Zagrebu

Mnogim našim čitateljima nije pristupačno djelo našega poznatoga historičara grada Zagreba Ivana Krst. Tkalčića, koje je izdala naša gradska općina pod naslovom »Povjesni spomenici slob. i kr. glavnog grada Zagreba«.

Stoga će, držimo, biti od koristi, da se poslužimo ovim povjesnim spomenicima i da našim čitateljima redom donosimo zanimive priloge za upoznavanje historije na raznim kulturnim područjima našega dragog Zagreba.

U ovome prikazu iznijeti ćemo razvitak i način sudovanja u gradu Zagrebu.

16. novembra 1242. godine kralj Bela IV. u sporazumu sa hrvatskim banom Dionizijem i zagrebačkim biskupom Stjepanom II., a iz osobite naklonosti spram građana Zagreba izdao je tzv. »zlatnu bullu«.

Građani su prije toga sva prava i povlastice, koje su želili uživati, ustanovili (»conditiones et libertates quas inter se fecerunt«).

»Zlatna bulla« je dakle temeljni statut općine grada Zagreba, kojim je grad Zagreb bio izravno podvržen kraljevskoj vlasti.

Na temelju ove zlatne bule imali su gradjani grada Zagreba među inim privilegijima pravo birati svoga »gradskoga suca«, jer je u njoj bilo određeno: »Građani pako mogu si svake godine po volji birati suca koga im drago i nama ga predložiti (za potvrdu), a mogu ga i svake godine po volji promijeniti«.

Izbor suca obavljao se na dan sv. Blaža t. j. 3. veljače svake godine ili u gradskoj vijećnici ili na trgu sv. Marka. U taj dan birali se jednakim načinom i »prisežnici« (iurati) i »zastupnici« (consiliarii). Iz ovih lica dakle sastojao se gradski magistrat — gradsko zastupstvo.

Gradski sudac imao je u razna doba i razne naslove kao »općinski starješina« (maior villae), »načelnik« (potestas), ali najčešće zvao se »sucem« (iudex).

Glavni zakonik za sudbeni postupak bila je kako spomenusmo »zlatna bulla« iz godine 1242. i privilegij kralja Bele IV. iz godine 1266. od 23. novembra.

Izim ovih propisa vrijedili su i neki saborski zaključci doneseni god. 1273. i po banu Matiji za čitavu kraljevinu Hrvatsku valjanim proglašeni,

kao i neki potvrdjeni pravni običaji vojvodine Slavonije. Dakako, da nisu vremenom dostajali svi propisi, koji su bili uvršteni u »zlatnu bullu« i ostale povelje, pak se tako ukazala potreba, da **gradsko zastupstvo** samo donese svoje zakonike i razne propise, koje je javno oglašavalo svojim građanima i uvrštavalo u gradski zakonik (quaderna communis). O tome nam govore spomenici iz godine 1377., 1384. i 1388. Međutim nijedan se gradski zakonik nije sačuvao, što je svakako velika šteta.

Samo sudovanje vršilo se najpomnije i to naročito ispitivanjem svjedoka. Da se koje lice moglo osuditi, bilo je potrebno, da se svjedoci zakunu. Na svjedočanstvo pripuštalo se samo ona lica, koja su s ostalim građanima bila istoga stališa i iste slobode. Dakle protiv građana ili za njega mogao je svjedočiti samo građanin grada Zagreba.

Tužitelj mogao je biti samo građanin ili druga neporočna osoba, koja se nije odrekla građanstva, a niti se nalazila pod istragom. Osoba, koja je bila iz crkve izopćena nije mogla biti tužiteljem.

Lice, koje je bilo po sudu pozvano za svjedoka moralo se odazvati pozivu suda i ondje po svojoj savjesti istinu govoriti. Na svoj iskaz bio je svaki svjedok redovito zaprisegnut.

Onaj koji se kratio pred sudom dati svoje svjedočanstvo bio je strogo kažrjen.

Ako u kojoj parnici nije bilo svjedoka, pak se prema tome ne bi bio mogao izreći valjan sud, to je gradski sud ponudio tuženoj stranci »svečanu prisegu«, koja se polagala pred oltarom sv. Križa u crkvi sv. Marka.

Ako su kao svjedoci imali biti preslušana lica, koja su bila osuđivana radi ubojstva, krađe ili kao vještice, njima se nije dozvoljavala prisega, nego ih se stavljalo na mučila, da se od njih u kasnijem ponovnom preslušanju sazna čista istina. Naročito ih se stavljalo na »greben« (lectulus torturae).

»Gradsko zastupstvo« je vršilo i sudovanje u gradu Zagrebu, vršeći pravdu, a imalo je dapače tzv. »jus gladii« t. j. pravo izricanja smrtne kazne; nadalje je donašalo zakone, brinulo se o općem dobru građana, ono je vršilo pravo policije i pazilo uopće da se zaštite interesi građana.

Gradski sud redovno je vršio sudovanje utorkom i petkom svakoga tjedna. Bilo je to uređeno iz razloga, jer su se tjedni sajmovi održavali svakog ponedjeljka i četvrtka, pak bi onda najčešće dolazilo do parničenja i raznih pritužbi. Na velike svetkovine i šest dana uoči ovih dakako da nije bilo sudovanja, te se ovo vrijeme smatralo sudskim praznicima.

Sudski praznici trajali su obično od konca mjeseca siječnja do konca veljače t. j. do potvrde izbora novo izabranog suca po kralju, odnosno do položenja prisege njegove i ostalih prisežnika. Isto tako bijahu praznici

za vrijeme sajmova o Kraljevu (20. kolovoza) i Margaretinju (13. jula), jer tada bje proglašen kroz 14 dana tzv. »Božji mir« (treuga dei), kako nam to govore isprave iz godine 1419., 1422. i 1438.

Sam institut sudovanja bio je po građanima u velike cijenjen i smatrao se gotovo nekom svetinjom. Sama »zlatna bulla« glede gradskoga suda veli: »Ako bi se tko usudio počiniti kakovu smutnju, kada sudac na sudbenoj stolici sjedi, ili na gdjegod kojemu mjestu, ali pred sucem, neka se dvostrukom globom kazni; ako pako tko izgrdi suca ili njegova prisjednika neka plati globu od deset maraka* običnog novca, a ne bude li mogao platiti, neka izgubi ruku«.

Uvreda suca nije bivala samo rječju nego i djelom. Ako je koja stranka na sudu na pr. pokidala sučevo pero ili pismo ili ako je pokidala gradski pečat, morala je sucu platiti deset maraka da tako udje u milost g. suca (invenire voluntatem).

Isto je morala stranka koja je uvrijedila ili se rugala prisežniku platiti globu od 3 pense ili 150 dinara. Ako nije mogla platiti ove globe osudili bi je na zatvor ili je tri dana odsjedila »u kladi«.

Nu i stranke međusobno morale su se na sudu poštivati, jer za psovku ili uvredu kojegod stranke sudilo se na globu od 4 marke za uvrijeđenoga, a 1 marku za suca.

Novčanu globu plaćalo bi i ono lice, koje se usudilo kritikovati presudu suda, a isto bi bio kažnjiv i onaj koji bi zaprečio izvršenje osude.

Tužena stranka pozivala se na sud po gradskom »orožniku« ili »bojniku« na osmi dan. U slučaju da pozvani nije došao na određeni rok na sudovanje bio je pozvan za daljnjih osam dana, a ako se ni tada nije odazvao osudiše ga, a povrh presude, koju je morao ovršiti, bio je osuđen radi prkosa na novčanu globu od tri pense (iudicium consvetum).

Gradskom sudu predsjedao je gradski sudac sa izabranim prisjednicima, njih osam na broju. Kod samoga sudovanja bili su redovno prisutni i bivši suci (»judices antiqui«) koji su svojim savjetom utjecali na presudu. Kod sudovanja bio je gotovo uvijek prisutan i gradski bilježnik (»notarius«) ili njegov zamjenik, koji su imali dužnost bilježiti sudbeni zapisnik i presude.

Ako tuženi nije došao na treće ročište, sud je pozvao tužitelja, da svoju tužbu obrazloži i potkrijepi ili vlastitom prisegom ili svjedocima. Ako tko nije uspio svjedocima dokazati opravdanost svoje tužbe izgubio je parnicu i morao u ime troškova platiti tri pense, a onda je mogao tužbu obnoviti.

Sud je vrlo rado pristajao na to, da se stranke izmire, a ako to nije uspjelo znao bi dapače sud odrediti strankama rok od 8 do 15 dana da se

* 1 marka = 200 dinara. 1 dinar težio je cca 1 gram srebra.

pomire. Ako su se onda doista izvan suda i izmirile, ipak su morali i tužitelj i tuženi zajedno sa svjedocima doći pred sud, i ondje prisegom utvrditi, da su se izmirili i da je pravdi zadovoljeno.

Tuženi mogao se pred sudom dati zastupati po odvjetniku (»procurator«), koji je dakako nastojao, da parnicu što dulje zavlači i odgađa ne bi li tako došlo do zaboravi ili izmirenja među strankama.

Ako je tužena stranka pred sudom svjedocima uspjela da dokaže, da je tužba neistinita, bivao je tužitelj proglašen klevetnikom (remansit in calumnia) te je bio osuđen na globu od 5 do 10 maraka.

Sa osudom gradskog suda nezadovoljna stranka imala je pravo priziva na vrhovno gradsko sudište (»iudicium antiquorum iudicum«). Koliko je iz starih povelja poznato, građani grada Zagreba birali su gotovo svake godine mnogo ovih bivših sudaca, a ti su onda sačinjavali ovo »vrhovno sudište«.

Treća instancija bio je sud »kraljeva tovarnika« odnosno »kraljevski sud«, nu na ovaj su se sud stranke malo obraćale, jer su troškovi bili veoma veliki.

U čitavom srednjem vijeku bile su u evropskim državama kazne za prestupnike i zločince veoma oštre, dapače preokrutne, pak tako i kod nas u gradu Zagrebu.

Najblaža kazna bila je, ako je osuđenik javno pred svjedocima uvrijeđenoga zamolio za oproštenje. Zatim bile su kazne novčane globe, zatvor, zapljena imovine, gubitak građanskog prava — nošenje sramotnog kamena po gradu, nadalje bi morao osuđenik sjediti na sramotnom stupu — »prangeru«, koji je stajao kraj velikih vratiju župne crkve sv. Marka. Daljnje kazne bile su, da su osuđenika prognali iz grada, šibali, batinali, urezivali uha, odsjekli jedno ili oba uha, stavljali usijanim gvožđem žigove na lice ili čelo. Nadalje bi krivcu odsjekli ruku ili nogu. Svakako najteža je kazna bila smrtna. Osuđeniku na smrt ili bi otsjekli glavu, objesili ga na vješala, spalili ga na lomači ili bi ga privezavši na konjske repove vukli okolo po gradu, dok ne bi izdahnuo. Bilo je i krivica, radi kojih bi osuđenika utopili u Savi.

Ako osuđenik, koji je suđen na globu, nije mogao ovu platiti, morao je umjesto globe odsjediti kaznu u gradskom zatvoru. Tadanje tamnice nisu bile najugodnije, pak su osuđenici trpjeli zimu, glad i žeđu.

Čitavi sudbeni postupak: dakle svako pozivanje na sud, svaku osudu bilo to novčanu globu, tjelesnu ili smrtnu kaznu zabilježilo bi se u gradski sudbeni zapisnik (Protocolum), koji je tako postao vjerodostojna matica o poročnosti ili neporočnosti građana grada Zagreba.

(Nastaviti će se).

Dr. Milan Gruber:

Ivan Dežman

O šezdesetgodišnjici njegove smrti

Listopadska diploma od godine 1860., kojom je iza desetgodišnje ere apsolutizma bio u Hrvatskoj uskrišen ustavni život, bila je probudila zamrle pobornike narodne prosvjete i književnosti na novi slobodniji rad,

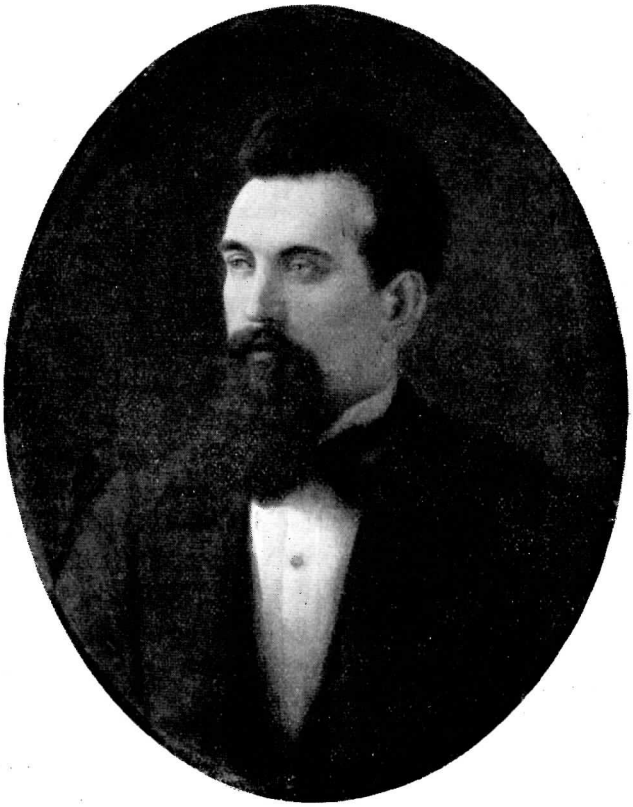

Dr. Ivan Dežman

koji se je počeo javljati ne samo u živahnom političkom pokretu, već i na svakom području duševnog stvaranja. Uz starije prokušane prvake iz ilirske dobe, koji kroz cijelo desetgodište centralističnog mrtvila narodnog života moradoše bolnim samoprijegorom susprezati polet svoga preporodnog zanosa, pojaviše se na poprištu i novi mladji duhovi, koji su s radošću

pozdravili čas, da mogu pregnuću svoje rodoljubne duše dati slobodnog maha u javnoj i književnoj djelatnosti.

Poslije prestanka beletrističnog časopisa »Nevena«, toga jedinog simbola hrvatskog duševnog života za krutog apsolutističkog režima, osvanuo je na polju lijepe književnosti »Naše gore list«, prvi glasnik nove literarne epohe, oko koga se stadoše okupljati ponajviše mladji elementi, koji su u tom novom glasilu prvim plodovima okušali svoj talenat.

U toj duševnoj atmosferi dobio je svoje književničko krštenje i mladi daroviti pjesnik Ivan Dežman, koji je u ono doba boravio na svojim medicinskim naucima u Beču, gdje se je uz svoj stručni studij svim zanosom mladog pjesničkog poletara — i svoju prvu zbirku pjesama nazvao je »Poletar« — posvetio apolonskoj idealnoj službi.

Prije nego predjemo na prikazivanje njegova pjesničkoga rada, preletit ćemo najglavnije etape njegova na žalost kratkotrajnoga vijeka, koji je ipak bio bogat bujnim proizvodima pjesničke mu mašte.

Ivan Dežman rodio se 6. svibnja 1841. na Rijeci, koja je još onda pripadala Hrvatskoj, od ugledne domaće trgovačke obitelji. Otac mu se zvao Josip, a mati Vincenca. Pučku školu i hrvatsku gimnaziju polazio je u svom rodnom mjestu. Roditelji mu bijahu pravi Riječani, koji su onda uz talijanski idiom govorili i hrvatski, i to primorskim, specifično riječkim (»fijumanskim«) narječjem. U trgovačkom i uopće poslovnom prometu, kao i u društvu prevladjivao je talijanski jezik. Kako hrvatska narodna svijest nije bila u pučanstvu razvijena, nije ni Dežman u svom djetinstvu i ranoj mladosti bio zadojen hrvatskim duhom i osjećajem, već je to bio istom posljedak njegova polaska u hrvatsku gimnaziju. U ono doba bio je profesor na gimnaziji poznati ilirski književnik i oduševljeni narodni budilac Fran Kurelac, koji je na riječkoj gimnaziji bio ne samo učitelj hrvatskoga jezika, već i pravi apostol hrvatstva medju školskom mladeži, koji je u njezinim srcima svojstvenim mu prozelitizmom njetio rodoljubnu svijest i ljubav za hrvatsku knjigu. Tako je svojom rječitom propagandom osvojio i mladjahnog, poletnog Ivana, da se je jednoga dana pod neposrednim dojmom ushita — zajedno sa svojim drugom, takodjer Riječaninom, Franom Pilepićem, kasnije poznatim hrvatskim rodoljubom i narodnim zastupnikom na hrvatskom saboru — svečano zavjerio, da će se za svagda okaniti svoga talijančevanja, komu su sve dotada po domaćoj tradiciji bili oba navikli, da će svom dušom prigrliti svoj materinski hrvatski jezik i revno prionuti uz njegovo učenje. U tom pregnuću bio je njima dvojici, kao i svim svojim djacima, koji su bili prožeti istim zanosom, gorljivim mentorom sam Fran Kurelac, koji je kao pravi prozelita osjećao najveću radost nad uspjehom svoga domoljubnoga misijonarstva u odnarodjenoj Rijeci.

Da je samo Kurelčeva zasluga, što je u mladjahnom Dežmanu probudjena hrvatska svijest i rodoljubni osjećaj te što je bio predobiven za

hrvatsku knjigu, priznavao je za cijelog života sam Dežman, koji je svomu ljubljenomu učitelju sačuvao trajnu zahvalnost i odanost. On je poslije još dugo vremena ostao vjernim sljedbenikom njegovih opće poznatih osebina u književnom jeziku, stilu i gramatičnim oblicima, koje su u ono vrijeme mnogi njegovi učenici, t. zv. »Kurelčevci«, bili usvojili u svom književnom radu te su se toga osebujnog načina pisanja i vjerno držali za života svoga učitelja. Medju njima bilo je više mladih pisaca, koji su poslije u našoj književnosti došli do velikog glasa, kao primjerice Ivan Fiamin, Franjo Rački, Bude Budisavljević i još nekoji drugi.

God. 1858. pošao je Ivan Dežman na sveučilište u B e č, gdje je slušao nauke na medicinskom fakultetu. Ovaj boravak u ondašnjoj metropoli države imao je sudbonosan utjecaj na njegov život. Kako se je već u gimnaziji pod sugestivnim mentorstvom svoga učitelja Kurelca i marljivim čitanjem hrvatskih knjiga, osobito narodnih pjesama i tradicijonalne književnosti, bila probudila u njegovoj, pjesnički zadahnutoj duši, neodoljiva želja za književnim pozivom, navlastito ljubav za poeziju, nadala mu se u tom bogatom kulturnom središtu sjajna prilika, da po miloj volji i svom gorljivošću udovolji svojoj neutaživoj ambiciji za znanjem i općom naobrazbom.

Uz savjesno proučavanje svoje medicinske struke bila mu je glavna težnja, da na bogatom vrelu univerzitetskih biblioteka proširi i upotpuni svoju književnu, napose pjesničku naobrazbu. Stao je marljivo čitati i proučavati pjesnička djela velikana i klasika svjetskih i slavenskih književnosti, u čem mu je znatno pomagalo znanje talijanskog i njemačkog jezika. Osim toga bavio se s osobitim zanimanjem i proučavanjem našega narodnog pjesništva, za koje mu je pobudio ljubav već Kurelac, upućujuć ga na to štivo, kao na najbolje vrelo za učenje narodnog jezika i za usavršenje njegova pjesničkog dara.

Kako je u Dežmana bio razvijen smisao za umjetnost, dao se je s velikim interesom i na njezino proučavanje te je u slobodnim časovima bio čestim posjetnikom u svim galerijama i muzejima. Prirodjena mu ljubav za pjesništvo, glazbu i dramsku umjetnost vukla ga je u bečka kazališta, osobito u dvorsko kazalište i operu, što mu je omogućivala izdašna materijalna potpora njegova oca, kao imućna trgovca.

Već za svoga naukovanja u Beču počeo se Dežman baviti pjesničkim stvaranjem, ali ti prvi plodovi njegove Muze ne ugledaše nikad svijetla, već ostadoše i danas u rukopisu. Medju tima spjevao je kao svoj prvenac god. 1860. »P e t d e s e t d o m o r o d n i h s o n e t a«, zatim dramu »V a r a d i n k a M a r a« i »P e t d e s e t p r i č i c« (prema Kurelčevu genetivu plurala).

Prvo djelo spjevao je povodom proslave tisućgodišnjice sv. Ćirila i Metoda, koja se je u nas slavila god. 1863. Osnovna je misao tomu ciklusu

soneta: slovinska sloga. Po nekoliko soneta namijenjeno je svakomu od četiri jugoslavenska plemena, a nekoliko napose Crnoj gori, Bosni, Primorju i drugim krajevima. Od zbirke »Petdeset domorodnih pričic« tiskana je samo jedna »Orao i konj« u beletrističkom časopisu »Glasonoši« (br. 62) god. 1862., ali u preradjenom i dotjeranijem obliku, nego li u rukopisu.

Drama »Varadinska Mara« opijeva junakinju, poznatu iz narodne pjesme, koja je god. 1716. svojim junaštvom doprinijela, da su Turci bili pobijedjeni u bitci kod Petrovaradina ,u kojoj je učestvovao slavni vojskovodja princ Eugen, komu se je ove godine slavila 250-godišnjica oslobodjenja Beča od Turaka. Prema sudu dr. Franje Markovića u njegovoj ocjeni Dežmanova pjesničkog rada (»Izabrani spisi« u izdanju »Matice hrvatske«), koncepcija i pjesnička dikcija ove drame ima više epski, nego li dramski karakter, a za prikaz junakinje služila mu je uzorom Schillerova »Djevica Orleanska«.

Prvi pjesnički proizvod, koji je bio tiskom objelodanjem, bila je historijska epska pjesan »Smrt grofa Rabate« u pet spijeva, koja je izašla god. 1861. u »Naše gore listu« u brojevima 3—7. U njoj se obradjuje poznati dogadjaj iz povijesti senjskih Uskoka, koji su prigodom svoje bune umorili usenjskom kaštelu zapovjednika vojske generala Josipa Rabatu, koji je povodom pritužba mletačke vlasti bio od gradačkog nadvojvode izaslan u Senj radi pacifikacije Uskoka te je nekoje kolovodje dao povješati i time izazvao uskočku bunu. Ovaj ep, koji je izradjen prema povjesničkim vrelima, po svojoj pjesničkoj dikciji i strukturi, kao i metrici sjeća na Mažuranićeva »Čengić-agu«.

U isto doba spjevao je Dežman i veći broj balada i romanca, koje su bile njegova omiljela pjesnička domena, kao što su u ono doba romantike bile uopće u modi u našem pjesništvu.

Već prve godine svoga boravka u Zagrebu izdao je Dežman tiskom svoje najveće djelo, romantički ep iz narodnog života »Smiljan i Koviljka«, koji ima dvanaest pjevanja i u knjizi opseže 288 tiskanih stranica. Ovo djelo donio je već gotovo iz Beča, gdje ga je započeo i dovršio god. 1862., ali ga nije imao prilike objelodaniti. Posvetio ga »svomu milomu učitelju Franu Kurelcu« posebnom posvetnom pjesmom, u kojoj se ganutljivim pijetetom sjeća neprocjenivih blagodati, koje mu je on iskazao, probudivši u njegovu srcu rodoljubno čuvstvo i vruću ljubav za hrvatsku knjigu. S tom uspomenom opisuje, kako ga je Kurelac vodio na Učku goru i s vrhunca mu pokazivao divan vidik na rodjenu grudu i dalje krajeve domovine. »Smiljan i Koviljka« je po svom opsegu najveći hrvatski romantički epos iz narodnog života.

Drugo mu tiskano (g. 1867.) djelo bijaše »Poletar«, u kojem je sa-

brao sve svoje dotada spjevane pjesme, većinom balade, romance i legende. Predmet svih ovih pjesama uzet je pretežno iz prošlosti hrvatskoga naroda ili iz naše tradicijonalne literature. Ovu struku pjesništva gojio je i poslije, a svoje plodove uvršćivao je, otkad je počeo izlaziti »Vijenac«, u tom časopisu ,u kojem je od tada sve do kraja života mu bio usredotočen sav njegov pjesnički i popularno-znanstveni rad.

U »Vijencu« od god. 1869. objelodanio je Dežman i treći svoj epos »Zrinijadu«, koja ima 22 pjevanja, u kojima se opijeva junaštvo i herojska smrt slavnoga Nikole Zrinjskoga. Kako je Dežmana vezalo srdačno prijateljstvo sa njegovim zemljakom i drugom iz mladosti, Riječaninom Ivanom pl. Zajcem, spjevao mu je god. 1871. prigodom osnutka hrvatske opere pjesnički libreto za njegovu operu »Ban Leget«, koja je prviput pjevana 16. III. 1872. u našem kazalištu.

Nakon smrti prvog »Vijenčevog« urednika Ivana Perkovca, postao je Dežman urednikom »Vijenca« i ostao takovim sve do svoje smrti. Kako je epos bio Dežmanova najmilija vrsta pjesništva, izradio je osnovu i za četvrto epsko djelo »Ljutovid Posavski«, ali je dotekao spjevati samo prvo pjevanje, koje je po njegovoj smrti izašlo g. 1874. u »Vijencu«.

Svoj prvobitni pjesnički rad nastavio je Dežman poslije i na novelističkom polju. Prvom svojom novelom »U Mokricah« oglasio se god. 1869. u prvom godištu »Vijenca«. U daljnjim tečajevima do svoje smrti objelodanio je još ove pripovijesti: »Donato Donati« i »Nürnberžki vijećnik« (god. 1870.) i »Domorodac dakako« (god. 1871.). Svim ovim pripovijestima crpljen je sujet iz savremenog domaćeg narodnog života sa prozirnom patriotskom tendencijom, kako je to bilo običajno u našoj tadašnjoj novelistici. Osim ovih izvornih radnja preveo je još u »Vijencu« od god. 1874. pripovijetku »Crnogorka« od poznatog talijanskog pisca Dall Ongara.

Za Mažuranićeva banovanja bio je kao član narodne stranke izabran saborskim poslanikom, ali se nakon fuzije ove stranke s unijonističkom nije priključio novoj vladinoj stranci, već je prešao malobrojnoj opoziciji, kojoj bijahu članovi i ugledni političari dr. Franjo Rački i dr. Milan Makanec. I ako je njegovo zastupnikovanje bilo veoma kratko, jer je iste godine umro, ipak mu je saborski rad bio plodan. On je izradio zakonsku osnovu za ustrojstvo hrv. sveučilišta i organizaciju kazališta i dramatske škole, a zauzimao se svom snagom i za osnutak medicinskog fakulteta.

Dežmanova je bila i ideja, da sa svojim prijateljima i kulturnim radnicima osnuje društvo za popularna znanstvena predavanja, »osobito za krasni spol«. Ovo društvo je započelo svoj rad g. 1869., a Dežman mu je ostao duša i glavni konferencier sve do svoje smrti te je u njem održao najviše zanimljivih predavanja iz područja higijene. Sva ta predavanja

izdao je g. 1872. tiskom u knjizi »Čovjek prema ljepoti i zdravlju«. — Važno je još napomenuti, da je god. 1867. izdala Jugoslavenska akademija njegovo djelo »Rječnik liječničkog nazivlja«, koje je bilo naša prva medicinska terminologija.

U mjesecu listopadu 1873. posjetio je Dežman svjetsku izložbu u Beču, gdje se je prehladio, a kako je ondje tada vladala kolera, zarazio se kolerinom, od čega je na povratku kući 24. listopada 1873. naglo umro tek u 32. godini života. Njegova udova Kornelija, rodjena Šmit živi ovdje još i danas u visokoj dobi, preživivši svoga slavnoga druga za punih 60 godina, što je u analima našeg glavnog grada nesumnjivo vanredno rijedak slučaj. Pokojnikov sin dr. Milivoj Dežman, naš poznati književnik i publicista, danas je glavni ravnatelj novinskih poduzeća »Tipografije«.

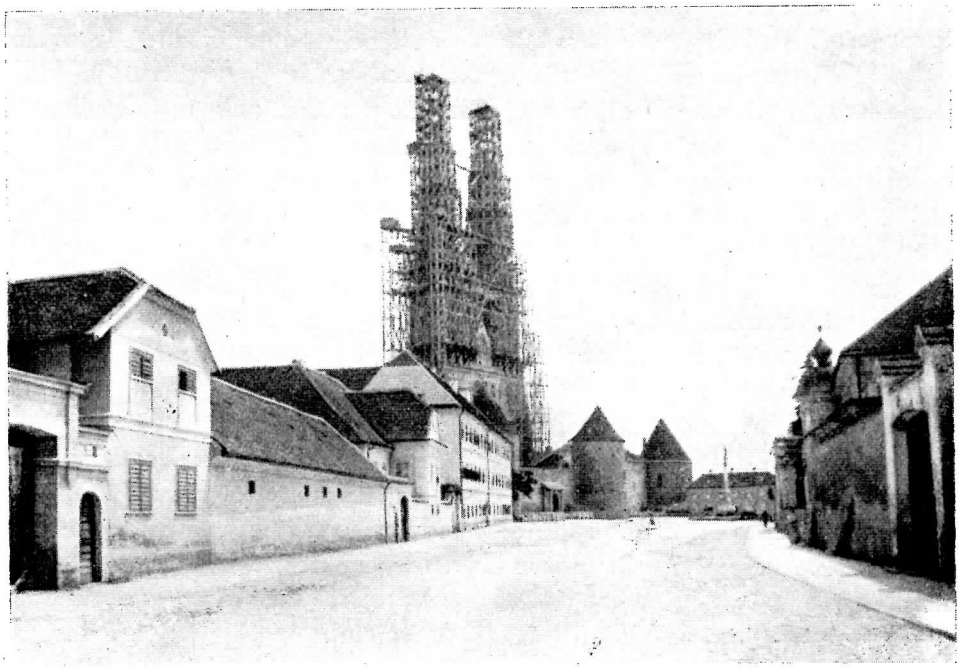

Pogled na Kaptol s Bakačevom kulom

Uz članak: »Stara katedrala u Zagrebu«.

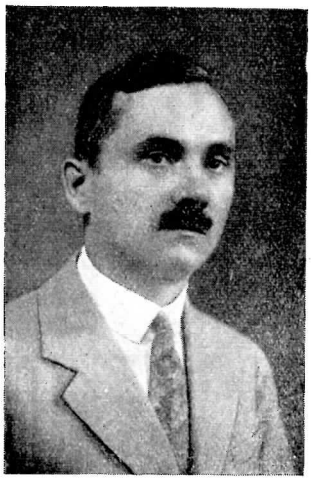

Šeringer Branko, gradski tajnik

Iz povijesti trgova Staroga Zagreba

U kršćanstvu nalazimo da se je po gradovima i trgovištima uz godovnu proslavu kojega sveca, zaštitnika dotičnog mjesta, ujedno i trgovalo.

Novo utemeljenoj zagrebačkoj biskupiji g. 1093. postavio je kralj Ladislav za patrona sv. Stjepana, ugarskoga kralja, pak se je radi toga u Zagrebu na Stjepanje ili na 20. kolovoza ujedno i trgovalo. Ovaj najveći sajam trajao je četrnaest dana t. j. tjedan dana prije i tjedan dana poslije svetka, koji se je običaj medjutim sve do danas uzdržavao, ako i ne baš u onolikom opsegu.

Kad je g. 1242. proglasio Bela IV. općinu zagrebačku slobodnim i kraljevskim gradom i kad je ne dugo iza toga bila dogradjena crkva sv. Marka, dobije ova općina dozvolu, da može obdržavati sajam i na Markovo (Markovski sajam).

K ovim dvjema velikim zagrebačkim sajmovima pridružio se je i treći sajam. Sredinom XIV. vijeka nastale su naime razmirice medju zagrebačkim kaptolom i gradskom općinom, naročito o pravu pobiranja pijacovine i mitnice, pak je gradska općina nastojala, da ima što više sajmova u svojem području te ishodi u kralja Ljudevita I. g. 1372. dozvolu obdržavanja godišnjeg sajma i kod župne crkve sv. Margarete u podgradju »nove ville« ili Ilice (Margaretski sajam).

Osim ovih sajmova držao se je svagdanji ili mali trg i to u kaptolskoj oblasti ili jurisdikciji pred Stolnom crkvom, gdje su se skupljali i nadničari, da ih tko najmi za rad.

Inostrani trgovci, koji su na sajmove dolazili, morali su svoju robu smjestiti pod šatorima na trgovima, gdje se je sajam obdržavao t. j. na Markovom trgu, oko crkve sv. Margarete ili za Stjepanovog sajma pred

Stolnom crkvom ili na ledini pred vrelom Manduševcem (Jelačićev trg) te je bilo strogo zabranjeno istovarivati robu u privatnim kućama ili krčmama.

Zagrebački trgovci i oblik dućana.

Zagrebački trgovci dijelili su se u dvije kategorije.

Trgovcima zvali su se oni, koji su samo jednom robom trgovali, a one, koji su prodavali više vrsti robe, osobito južne proizvode, zvao je narod obično »štacunarima« ili »kramarima«.

Sredovječni »štacuni« u Zagrebu bile su proste daščare sa krilnim otvorom ili su bile malene nadsvodjene izbe sa dvokrilnim vratima na luk, od kojih je desno krilo bilo potpuno, dočim je lijevog krila bila samo polovica, jer je druga polovica bio zid, koji je obično služio za izloženje robe.

Od robe koja se je u Zagrebu prodavala, plaćala se je uvoznina i pijacovina. Pravo pobiranja ove pijacovine i uvoznine pripadalo je počevši od utemeljenja biskupije (g. 1093.) zagrebačkom kaptolu, ali tako, da je Kaptol uživao dva dijela, a treći je morao davati kralju. Kad je pak godine 1292. kralj Andrija III. Prvostolnom Kaptolu dao svoju trećinu pijacovine, od tada je Kaptol pobirao cijelu pijacovinu. Za robu, koju je sam Kaptol prodavao, nije se pobirala niti plaćala nikakova pijacovina, a tu tržnu pristojbu nijesu plaćali niti inostrani trgovci od svoje robe na Markovom trgu i Margaretskom sajmu. Prava pijacovine i sajmovine su dakle regalna prava ili kraljevštine, t. j. prava, koja pripadaju kralju, s kojima je on mogao po volji raspolagati. Granice teritorija na kojem je Prvostolni Kaptol u kaptolskoj oblasti posjedovao ovo pravo pobiranja pijacovine bile su odredjene ovako: »do mosta vodećeg na trg Jelačića bana i do biskupskog vrta pod doljnjim kaptolskim vratima s jedne strane, a s druge strane do kuće prije Zengenvatove (kasnije kaptolske ljekarne) i pod zidom kaptolskim duž potoka na kaptolskoj strani«.

Borbe za pobiranje pijacovine.

Dok općina zagrebačkog gradca nije bila povišena na slob. i kr. grad, obdržavao se je svagdanji trg samo na Kaptolu.

Bulom Bele IV. otvoreno je u grad. općini novo tržište i to tako, da se je obični trg držao svaki dan, a veći svakog ponedjeljka i četvrtka, no Kaptol je i na ovome trgu izvršivao pravo pobiranja pijacovine.

Ovo je pobiranje pijacovine gradska općina prijekim okom gledala, jer je trebala novaca, budući da je velikim troškom uzdržavala grad i gradske zidine i teško podmirivala državne i općinske terete.

Da namakne novo vrelo prihoda, udari gradska općina daću na uvozninu morske soli i na živež, te ovu prvu daću prozva »solmjerom«, a drugu »filjaršćinom«. Obje ove pristojbe morali su plaćati ne samo stranci, već i žitelji kaptolske oblasti, kad su svoju sol dovezli na gradski trg.

To uvedenje novih daća, dalo je povoda dugotrajnim borbama izmedju Kaptola i grad. općine. Konačno ih dovrši g. 1321. ban Ivan Baboneg time, da je u suglasju sa saborom osudio općinu, da svu nepravedno do tada pobranu daću od solmjere i filjaršćine povrati Kaptolu. Pošto je pak pronašao, da je ova solmjera i filjaršćina veoma zgodna daća, pridrži je, uvrsti medju kraljevske daće te ju doznači Kaptolu.

Ovaj poraz nije mogla gradska općina pregorjeti. Da se osveti, nametne na zalihe vina, žita i druge robe kanonika i njihovih ljudi, ogromnu daću, te stade kaptolske stanovnike i ljude hvatati na kaptolskim zemljištima i vući ih na tužbe radi dugova, pred gradski sud, mimoišavši kaptolski sud.

Kaptol je dakako vraćao milo za drago i kad su već jednoj i drugoj stranci ovi sporovi dozlogrdili, dodje 18. lipnja 1324. godine do nagodbe, kojom se gradska općina obvezuje, da više nikada ne će stvarati kakav novi namet, koji bi bio na štetu kaptolskoj pijacovini. Kaptolu i njegovim ljudima dopusti, da mogu svoju zalihu t. j. vino, žito i druge stvari s kojima će trgovati, smjestiti i prodavati bilo u gradskoj općini bilo u njezinom predgradju, od koje zalihe ne će tražiti nikakove daće, prizna Kaptolu pijacovinu i dalje te si jedino pridrža prihod od solmjere i filjaršćine.

Radi većeg osiguranja, priseglo je gradsko zastupstvo na tu nagodbu u župnoj crkvi sv. Marka na oltaru sv. Križa na dan sv. Luke evandjeliste.

To medjutim nije dugo potrajalo.

Uvedenje novih daća.

Prigodom boravka kralja Karla Roberta (g. 1333.) u Zagrebu, zamoli ga gradska općina, da joj podijeli pravo pobirati daću od vina, žita i soli, koje će se u ovoj općini prodavati. Kralj joj ovo pravo doista podijeli. Time je ona dobila slobodne ruke prema kaptolskom ugovoru te poče od vina, žita i soli, koje je prodavao Kaptol, ili njegovi ljudi, ponovno zahtijevati tržnu pristojbu nazvanu »postavom«. Radi toga nastanu izmedju Kaptola i gradske općine opet duge parnice, koje dodjoše pače i pred kraljevski sud.

Ovo vrhovno sudište bilo je u neprilici komu da dade pravo, jer se je Kaptol pozivao na svoja prava podijeljena od ugarskih kraljeva, dočim je to pravo gradska općina stekla radi velikih žrtava učinjenih kralju, pak je stoga savjetovalo jednoj i drugoj stranci, da se nagode.

Dne 28. travnja 1339. godine dodje do nagode, kojom se gradska općina obvezuje, da ne će niti gradski sudac niti ona, bilo pristojbu prozvanu »postavom« bilo koju drugu daću, pod kojim mu drago imenom zahtijevati niti pobirati od podanika crkve zagrebačke, a niti će stavljati u buduće radi nje kakovih poteškoća te se odriče svakog prava na nju, pa bila joj i kraljevskim pismom zajamčena i obvezuje, da ne će priječiti tržnim nadzornicima da pobiru pijacovinu od njezinih podanika, koji stanuju u gradskim selima, izuzevši gradjane, koji bi se ondje naselili.

Napokon se je jedna i druga stranka obvezala, da ne će uvadjati nikakovih novotarija, već da će se medjusobno ljubiti i potpomagati.

Medjutim ova ljubav nije dugo trajala, jer je nekoliko godina kasnije počela gradska općina opet zahtijevati od kaptolskih ljudi pijacovinu od soli, voska i drugih sličnih manjih stvari te Kaptol podigne protiv gradske općine tužbu radi smetanja kaptolskog posjeda i progona kaptolskih ljudi.

Parnica se je vukla iz godine u godinu, dok napokon 12. svibnja 1392. ne sklopi gradska općina s Kaptolom opet nagodbu i to tako, da Kaptol ne će više nikada od podanika gradske općine u selima Dedićima (selo podno Zagrebačke gore), Gračanima, Kraljevcu, Kobiljaku (selo iza Sesveta), Sviblju ili Nartu (selo u nartskoj župi na Savi), Novoj Vesi (Trnje), Podbrežju, Črnomercu, te Hrašču i Petrovini (sela u općini Odra) zahtijevati niti pijacovinu niti mitnicu, a isto tako se je obvezala gradska općina, da u svojoj općini ne će od kaptolskih podanika tražiti niti filjaršćine niti kakove mu drago tržne pristojbe.

Ovu filjaršiću t. j. tržnu pristojbu od živeža, čiji je prihod kasnije nazvan »knežijom«, pobirala je sama gradska općina sve do g. 1494., a od g. 1494. davala je pobiranje ove pristojbe u zakup.

Prihod od ove pristojbe služio je za popravak cesta i mostova.

Mjere gradskog poglavarstva za zaštitu gradskog trga.

Tečajem XV. vijeka dolazilo je unatoč nagodbi Kaptola i gradske općine do sporova i kada je Kaptol početkom XVI. vijeka počeo uvidjati, da će ipak u toj borbi podleći, jer je morao znatan dio svoga pijacovinskog dohotka ustupiti gradskoj općini, radio je svim sredstvima, da gradsku trgovinu svede na kaptolski trg. U tu svrhu posagradi na Kaptolu »bolte« ili »štacune« tako, da su se mnogi gradski trgovci preselili na Kaptol. Ovim povodom izda gradsko poglavarstvo god. 1508. slijedeće odredbe:

1. Svaki trgovac, koji bi (izuzevši sajmeno doba) svoju robu ili nosio ili vozio na kaptolski trg, da za prvi prestupak plati jednu marku globe, od koje da polovinu ima sudac (gradski načelnik), a polovinu općina, a

toliko isto da plati i za drugi prestupak. Ne utjera li sudac te globe ili bude mlitav, da ju sam plati u korist općine. (1 marka = 200 dinara. 1 dinar težio je cca 1 gram srebra.)

2. Nijedan gradjanin ili gradski stanovnik pod globom od jedne marke, da ne kupuje na kaptolskom trgu niti izvan gradske općine nikakovog živeža kao: meso, zobi, pilića i sl. izuzevši sijeno, drva, daske, kruh i vino.

3. Nijedan gradski stanovnik pod rečenom globom da se ne usudi kupovati po kućama ili dućanima robu i ostale potrepštine za kuću, već mora kupiti na gradskom trgu.

Taj zakon veže i one, koji stanuju u gradskom podgradju. Istu će globu morati platiti i onaj koji bi drugome naručio, da takove stvari kupi za njega.

4. Nijedan gradjanin niti ikoji gradski svećenik ili prebendar pod globom od 5 maraka (1.000 dinara) da ne dozvoli tudjemu trgovcu u njegovom podrumu ili u kući skladati i pohranjivati vino. Ne bude li sudac (načelnik) bdio nad tim, da sam globu plati.

Iz ovoga medjusobnoga trvenja izrode se ponovno teški sukobi, koji su se pretresli na saboru u Toti (Ugarska). Pošto se nije moglo ustanoviti na čijoj je strani krivnja, bilo je prethodno odredjeno, da se jedna i druga stranka mora držati dotadanjeg običaja, te da trg mora ostati ondje gdje je i bio.

Ako je pak Kaptol prekoračio granice svoga prava, imade se okaniti svakog utjecaja na gradski trg, a kamoli da još gradi takove »bolte« i »štacune«. One bolte, koje je već sagradio, imade porušiti, a ne učini li to, otstranit će se prisilno.

No za vrijeme priprava za ročište na licu mjesta, kamo su se imali pozvati svi susjedi i medjaši obih stranaka kao svjedoci, stigla je kralju od Kaptola nova tužba, da si sada gradska općina svojata za sebe pače i samo pravo trga, premda je ovo pravo Kaptol od vajkada imao.

Na to je smjesta odredjena istraga koja je vodjena 6. IV. 1511. g. na saboru u Križevcima, gdje su kaptolski izaslanici medju inim predbacili gradskoj općini »da je ona prošle sredoposne nedjelje ili 30. marta sve muško i žensko, što je robu na kaptolski trg nosilo, svratila s glavnih drumova i prisilila, da nose svoju robu na gradski trg, hoteći tim kaptolski trg posve zatrti«.

Nakon dugih rasprava sabor ipak prizna Kaptolu jednoglasno pravo trga.

Kraljevski tridesetari i daljnje borbe za pravo trga.

Time bude gradska općina poražena, ali brzo pronadje nov način kako će kaptolskoj trgovini škoditi, predobivši za sebe kraljevske tridesetare,

koji su pobirali tridesetinu na gradskom tlu do vrela Manduševca na tzv. Harmici (Jelačićev trg).

Ovi su naime tridesetari od kaptolskih podanika i kmetova, pače i od stranih trgovaca i kućevlasnika u kaptolskoj oblasti, koji su na kaptolski trg donesli robu, pobirali dvostruku tridesetinu, nego što su je plaćali gradjani ili oni strani trgovci, koji su polazili svojom robom na gradski trg.

(Tridesetina t. j. trideset postotaka je pristojba, koja se je plaćala od stoke, robe i dragocjenosti, koja se je dogonila odnosno uvažala iz Njemačke i Italije. Ova pristojba pobirala se je za kraljicu, a plaćala se je samo zlatnim i srebrnim novcem.)

Pošto se je zagrebački Kaptol protiv ovih tridesetara kralju pritužio, morali su oni doduše tridesetinu pobirati po zakonu, ali su izmislili nov način kako će kaptolskom trgu naškoditi.

Znajuć tridesetari, da mnogi trgovci ne će više silaziti na kaptolski trg, kada jednom dodju na gradski trg, nijesu više od ovih trgovaca, koji su svoju robu nosili ili vozili na kaptolski trg, ubirali tridesetinu na Harmici, već su ih gonili na gradski trg, gdje su ju tek tada ubirali, uslijed čega je dakako Kaptol trpio veliku štetu.

Protiv ovih kraljevskih tridesetara se Kaptol ponovno pritužio te tridesetari prestadoše s ovakovim načinom ubiranja tridesetine, ali borbe izmedju Kaptola i gradske općine nijesu ipak prestale.

Nova žestoka borba počne 1526. Ove se je godine gradska općina pritužila kralju, da je Kaptol na svojem trgu posagradio i podignuo nove štacune, koje iznajmljuje stranim trgovcima, jer da ovi trgovci odmah iz Zagreba odlaze, čim svoju robu prodadu, a to da je na veliku štetu domaćim trgovcima, koji ne mogu prodavati svoju robu, koju uvažaju iz inostranih zemalja.

Na ovu pritužbu gradske općine kralj je doista Kaptolu iznajmljivanje dućana stranim trgovcima zabranio. Uslijed poraza na Muhačkom polju borbe su se nešto stišale, ali su se kasnije opet razmahale te trajale sve do g. 1623., koje je godine izmedju gradske općine i Kaptola sklopljen ugovor o gradskom i kaptolskom trgu.

Na koncu se mora spomenuti, da je zagrebački Kaptol sve do dana današnjega zadržao pravo pobiranja pijacovine na Kaptolskom trgu, ali ovo pobiranje pijacovine dano je od g. 1876. u zakup zagrebačkoj gradskoj općini.

Ivo Franić:

STARA KATEDRALA U ZAGREBU

I.

Pisalo se o njoj već dosta. I naučno i nenaučno. Pisalo se kod kuće i na strani. Pa ipak ova, i te kako zanimiva, crkva gotske epohe nije još obrađena ni pregledno, a kamo li iscrpivo. Tehničko stanje, dosada, najbolje je prikazao g. prof. Đuro Szabo. (Nar. Star. 19). Nažalost nije ni on na mnoga pitanja, koja je sam sebi postavio, mogao da nađe odgovora koji bi i njega zadovoljio. Zato ih je pustio otvorena. U sam historijski razvoj nije se detaljnije upuštao. Ustanovio je činjenice. I s tim se zadovoljio.

Kukuljevićeva opisna radnja (iz 1856.), i Tkalčića Ivana »Prvostolna crkva Zagrebačka, nekoć i sada« (1889.) spadaju već među bibliografske rijetkosti, i ne gledajući što naučno ne ulaze u rješavanje problema kojeg predstavlja »Der Dom zu Agram« (kako ga je 1860. okrstio Karl Weiss). Jer, kao takov, on se mora najprvo shvatiti kao »umjetnička tvorevina koju je izgrađivalo skoro punih pet stoljeća«. A jer je svaka umjetnina proizvod svog vremena i ljudi koji su u njemu djelovali, posmatranje zagrebačke katedrale, bez historijskih podataka u vremenu njezina nastajanja, predočuje tek pûki isječak jedne opsežne cjeline, koji, u najboljem slučaju, može da bude samo lijepi — torzo.

Osnivanje Zagrebačke biskupije, koja će opet, tokom vremena, da stvori Zagrebačku katedralu, rezultanta je poznatih i nepoznatih uzroka i uslova, koji su tome prethodili. Većina su njih i doveli do pogibije kralja Dimitrija Zvonimira. Ona je, u neku ruku, poanta u nastojanjima rimske kurije, kako ju je formulirao njezin eksponent u srednjoj Evropi — ugarski kralj Ladislav Sveti.

Zato, prije no što uđemo u samo razmatranje neposrednih činjenica, vrijedno je da se osvrnemo i na ono što je prethodilo i, na neki način, uslovilo novo stanje.

Kao i Bosnu, i samostalnu Hrvatsku su uništile vjerske borbe. Sukobila su se dva načela: narodnost i crkvena disciplina. Vatroslav Jagić dobro je primijetio za kasniju Bosnu, a to važi i za Hrvatsku XI. stoljeća:

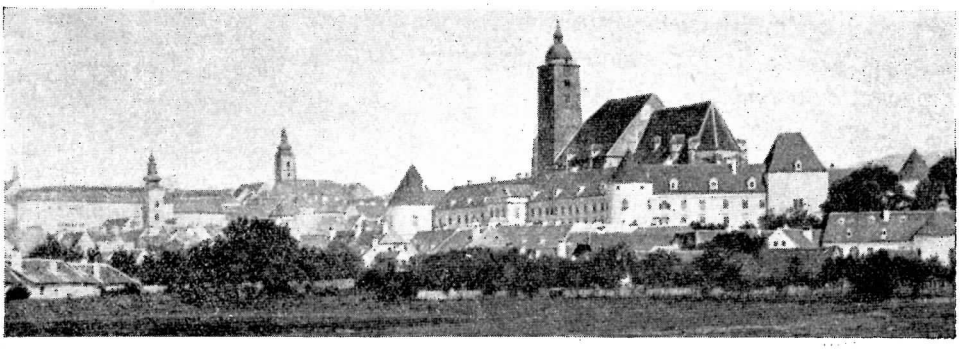

Pogled na stari Zagreb

»prodiranje rimske crkve znači istovremeno i prodiranje latinskog jezika i latinske liturgije u bogosluženju«. Do odlučnog Nijemca Hildebranda, koji će se proslaviti pod imenom pape Grgura VII. (ispravno ističe dr. Svetozar Rittig), nije postojao posebni »jus liturgicum« same centralne hijerarhije u Rimu za svo katoličanstvo. Svaki ga je biskup sam slobodno izvršavao na području svoje dijeceze.

Na teritoriju samostalne hrvatske države postojala su već zarana dva obreda: r i m s k i, no, pretežno, s glagoljskim pismom na staroslovenskom jeziku, a samo neznatna manjina s isključivo latinskim jezikom; i i s t o č n i samo sa živim narodnim jezikom.

Mi danas ne znamo, da li je sukob između latinaša i narodnjaka, koji je otvoreno izbio na saboru u Splitu (925. i 928.), bio jedino jezični ili i liturgijski. Svršio je s kompromisom: ukinuta je specijalna funkcija hrvatskog biskupa u Ninu, zaštitnika staroslovenštine, a ostala je i dalje u upotrebi još i staroslavenska služba božja. Tim se, dakako, nije i sam sukob konačno likvidirao. Kao potkožni čir gnojio se, da ponovno pukne na Krešimirovom saboru 1059/60., i opet u Splitu. Određen je tada, isključivo, rimski obred, latinski jezik i nova papinska crkvena reforma. Glagoljica je zabranjena. Simonijska hereza ili šizma krčkog »starca« Zděde i opata Potěhe u zajednici s nepoznatim nam popom Vukom nije ni do danas razjašnjena. A ipak ona bi nam mogla mnogo toga da objasni.

Dimitrije Zvonimir, ban slavonski, pojavljuje se oko 1070 godine iznenada kao suvladar Krešimirov, s pravom nasljedstva. Nemamo podataka o tome kako je do toga došlo ni tko je to odobrio. No imademo neke nesumnjive činjenice: Stjepan, sinovac Krešimirov, jedini pravni nasljednik stričev, poslije nastupa Zvonimirova nalazi se sklonjen u benediktinskom samostanu »pod borovima« kod Splita. Nije redovnik. Dakle, bit će zatočenik koji ne treba da smeta. Zvonimir je ali zet madžarskog kralja Šalamona i Gejze. Oženio se njihovom sestrom Jelenom, zvanom »Lepom«.

Madžarski kraljevi, već tamo od Sv. Stjepana, nosioci su papinske politike u odnosu prema Slavenima, napose spram Hrvata, Srba i Bugara. Time nam postaje vjerojatnom ona pretpostavka, da je u toj promjeni nasljednog reda u hrvatskoj državi imala udjela i sama papinska kurija, bilo iz vlastite inicijative i neposredno, ili preko latinaškog dalmatinskog svećenstva, posredno. U stvari to je svejedno. Ni Tomislav, ni Krešimir nisu se usudili, ili htjeli, da u pitanju crkvene discipline potežu mač i izazovu građanski rat. A »Ilustrovana kronika« (»Képes kronika« i »Chronicon pictum Vindobonense«) suglasno nam i otvoreno svjedoči: da je iza Zvonimira stajala i oboružana snaga njegovih kraljevskih rođaka u Madžarskoj, kojom se on i poslužio.[1] A kralj Ladislav je raniji primjer Salamona i Gejze 1091 samo efikasnije ponovio. Napokon, Zvonimir je bio predstavnik latinaša. On prvi uvodi za svog dvorskog kancelara svećenika latinca. Nijedan vladar prije njega nije polagao vazalske zakletve rimskome papi. On ju je položio. Poput Normana, i on je s oružjem u ruci vojevao ondje, kamo ga je papa pozvao.

Da je u zemlji nezadovoljstvo narodnjaka raslo, služi nam jasnim dokazom već sama činjenica, da Krešimira nasljeđuje Slavac, pa makar bio i samo jednostrano izabran. Ko je bio taj Slavac, mi ne znamo. No, po svemu se vidi, da Zvonimir nije uspio da neposredno po smrti Krešimirovoj zasjedne na upražnjeni prijesto. Bile su borbe, neke smutnje. I pismo Grgura VII danskom kralju Svenu II Estridsenu od 25 V 1075, u kome traži jednog od njegovih sinova koji bi došao s vojskom da zasjedne na prijesto kojeg je papa smatrao svojim lenom,[2] može da posluži kao svjedočanstvo, da još 1075 (a Krešimir je umro 1073) Zvonimir nije hrvatskim kraljem. Slavac nije bio izabranikom pape. To je bio Zvonimir. Ako su ga proglasili kraljem narodnjaci, dakle su papini protivnici, a već time i heretici. Latinski gradovi i ugarski dvor pobrinuli su se da argumenti za tu tvrdnju ne uzmanjkaju. Normani su 1075 odvukli Slavca. Sami? Teško. Uhvaćen izdajom? Moguće! No najvjerojatnije je da su nastale ili se još nisu ni stišale borbe između pristalica Zvonimirovih i narodnjaka. Latinaše poduprli su, na papin zahtjev, Normani, a, vrlo vjerojatno, i čete madžarske. Poraženi Slavac izručen je Normanima kao heretik i buntovnik. Odveli su ga u — — nepovrat.

Ta predmijeva pojačava se i time što nestanak Slavca spada na konac 1075 godine. Dimitrije Zvonimir postaje kraljem istom u listopadu

[1] Misit itaque rex Zolomerus Dalmacie qui sororius Geyze erat, nuncios ad regem Salamonem et ducem Geysam, et rogavit eos, ut propria persona eorum contra adversarios suos scilicet Carantanos ipsum adiuvarent qui tunc marchiam Dalmacie occupaverunt. Rex igitur et dux collecto exercitu iverunt in Dalmaciam et ablatam sibi restituerunt integre.

[2] Šišić: Povj. Hrv. I. 542. Hanck — Kirchengesch. III. 766.—767.

Stara Katedrala

1076. Što je bilo u tome međuvremenu? Istorija šuti. Vjerojatno smutnje i borbe, pa možda i u pogoršanoj žestini.

Iz zavjernice Zvonimirove jasno izbija da je on državu primio iz ruku papina legata. Dakle, kao leno. — »I nikada neću ni nju, ni pravo na nju naumice oteti papinskome prestolju« — zaklinje se kod svoga krunisanja. — »O Uskrsu za p r e d a n u mi kraljevinu plaćati (ću) . . . sv. Petru danak«, — obvezuje se za sebe i za svoje nasljednike. Iz ovoga bi se, dakle, dalo i zaključiti da nije izbor bio tako jednodušan kao što sam Zvonimir tvrdi: — »pošto me je pravilno izabrao — čitav kler i sav narod vladaocem kraljevine Hrvata i Dalmatinaca«. Jer iz zapisnika izbornog sabora saznajemo za tu malo sumnjivu većinu. Nije bila baš sasma narodna. Isprava[3] nabraja: splitskog nadbiskupa Lovru s njegovim sufraganima biskupima, podređenim opatima i priorima latinskih gradova. To je bila glavna većina. Od svjetovnih velikaša (comitum et baronum regni), osim izričito spomenutih: župana cetinskog, hlijevanjskog, sidraškog i kninskog, ostali su, isključivo, dvorski časnici: tepčija Dominik, župan Crne i komornik Višen. Vjerojatno su s njima još došli: njihova klijentela, rodbina,

[3] Šišić: »Priručnik«, str. 266.

svojta, interesima povezani prijatelji, a možda i na ove velikaše upućeni niži plemići. Ali gdje su drugi župani? Gdje moćni rod Kačića? Što je s nezadovoljnicima? Bojkot ili silom odstranjeni sa sabora? Nije li taj izborni sabor uopće vođen pod pobjedničkom zaštitom rodbinske pripomoći s one strane Drave? Mi ne znamo drugo, do li da je: papinski legat Gebizon onaj crkveni sabor u Splitu (1076) pretvorio, istodobno, u izborni Zvonimirov i proglasio ga kraljem, ali, skoro, godinu dana iza nestanka Slavčeva.

A šta je narod radio? Što opozicija? Odgovor nam daje 1089 godina, kad su pobunjeni nezadovoljnici sasjekli kralja-vazala.

Postavilo se pitanje: da li je Zvonimir ubijen, ili je umro prirodnom, makar i nenadanom smrću? Najstariji izvori govore o ubistvu. Jerolim Lukarije, ispomagalac istorika Lucija, tvrdi: da je Zvonimir umro 1090. Ni Lucije ne spominje izričito ubistva. »Chronicon pictum Vindobonense« (Cap. LXII.) govori o smrti, no ne spominje o kakovoj. Istu vijest donosi i Heinrich von Muglen u »Chronik der Hunnen«.[5] Ne razlikuje se od njih ni Toma arhiđakon splitski.[6] No, ako ne navode i oni ubistvo kraljevo, priznaju svi, da je poslije ove smrti nastalo strašno stanje međusobnih borba. Objašnjavaju je jagmom za krunom, jer je Zvonimir umro bez nasljednika. Ali nam bečka Ilustrovana kronika još podvlači: da je Zvonimirova žena bila progonjena od njegovih neprijatelja brojnim nepravdama. Zato je »u ime Isusa Hrista«, zamolila pomoć od brata svoga Ladislava, ugarskoga kralja. I Muglen, valjda iz istog izvora, ponavlja ovu vijest, skoro doslovno.

Sve kronike, svi zapisi, svi izvori podvlače borbe koje su nastale iza kraljeve smrti u Hrvatskoj. Po Tomi arhiđakonu i Lucije doslovno prenosi: da je među prvacima došlo do velike nesuglasice; da su, sad ovdje, sad ondje izniknuli uzurpatori; a posljedica toga bile su borbe, otimačine, razbojstva i ubistva. Jerolim Lukarije ističe navale na primorske gradove. Nanosili su im teške štete. Otimali su im žene i kćeri. I niko se od građana nije usudio da izađe iz utvrđena grada.[7]

Vladanje Stjepana II, kojeg su doveli iz samostana valjda umjereniji i trezniji, u kronikama nije ni zapaženo. Vjerojatno ga ni udovica kraljica Lepa nije za takovog priznala. A nije dugo ni postojao. Već 1090 nestaje. A bezvlađe se nastavlja i dalje.

(Nastaviće se.)

* U ispravi papinskog poslanika Gerarda samostanu sv. Krševana u Zadru izričito se kaže: In anno millesimo septuagesimo quinto ab incarnacione domini nostri Jesu Christi, mense novembris, ea tempestate, qua comes Amicus regem Chroaciae cepit.

[4] Krčelić: Eccl. Zagrab. p. 6—7.

[5] Šišić: Priručnik 319.

[6] Šišić: Priručnik 319.

[7] Šišić: Priručnik: ibid.

I. Ulčnik:

Instalacija Gjure Haulika biskupom biskupije zagrebačke*

U tajnoj sjednici konzistorija obdržavanog 2. listopada 1837. u Rimu u Quirinalskom dvoru imenovan je na mjesto preminulog zagrebačkog biskupa Aleksandera Alagovića, dotadanji prior Auràne, veliki prepošt i kanonik dr. Gjuro Haulik, biskupom zagrebačke biskupije.

Povodom tog imenovanja odredjena je instalacija novog biskupa Gjure Haulika, a započeta je u subotu 6. siječnja 1838. Novo imenovani biskup pošao je sa biskupskog imanja u Gradecu. Kod sesvetskog Kraljevca dočekala su ga dva u susret poslana kaptolska i dva vikarska svećenika. U Kraljevcu je biskup objedovao te se dalje odvezao izmedju dva konjanička odjela. Oko 2 sata poslije podne došao je u Sesvete i zadržao se je malo pred župnom crkvom, gdje je primio izaslanstvo slavne zagrebačke varmedjije (županije). Odtuda odvezao se je prama Maksimiru i tu je primio deputaciju Akademije znanosti. Ogrnuvši se dugim biskupskim plaštem, sjeo je u svečanu biskupsku kočiju, pa se u svečanoj povorci vozio prema Zagrebu. Na čelu povorke jašili su varmedjijski konjanici husari, zatim kaptolski i biskupski slobodnjaci. Iza njih se je vozilo mnogo duhovne i svjetovne gospode, a zatim je došla svečana i veoma lijepa biskupova kočija. Povorku završio je odjel slobodnjaka na konjima.

Na početku Vlaške ulice dočekali su povorku biskupski kućni časnici i sluge u gali, a ostali njegovi časnici u odori ugarskoj te se postaviše odmah iza ostalih kočija, te su stupali pred samom biskupskom kočijom. Zvonovi zagrebačkih crkvi počeli su zvoniti, dok se cijela povorka uputila u grad. Došavši u Vlašku ulicu blizu biskupskog dvora, sidjoše svi u povorci sudjelujući sa kočija i dodjoše pred krasan slavoluk (arcus triumphalis). Na tom slavoluku bio je napis u hrvatskom (ilirskom) i latinskom jeziku:

»Modro nebo u visini
Danas tvojim suncem sini
Tva nek našeg verh pastira
Jasnost, radost razpostira!«

latinski:

»Ista tibi praesul porta est ad pectora nostra, quae damus in sedem tempus in omne tuam«.

*) Sastavljeno prama novinskim izvještajima »Ilirskih Narodnih Novina« od mjeseca siječnja 1838.

Pred slavolukom bude biskup pozdravljen po izaslanstvu slavnog grada Zagreba na Griču, našto se je on lijepo zahvalio. Tu ga je ujedno dočekalo cjelokupno svećenstvo biskupije zagrebačke, te prečasni zagrebački Kaptol. Nakon tih pozdrava pošla je cijela povorka sa biskupom, koji je bio zaogrnut svečanim biskupskim plaštem, kroz Vlašku ulicu pa kroz nekadanja kaptolska vrata*) u stolnu crkvu, gdje je biskupa dočekao kustos prvostolne crkve sa križem i blagoslovljenom vodom. Čim je biskup ušao u crkvu, zapjevao je muzikalni zbor uz pratnju orgulja responsorium »Ecce sacerdos magnus«. Biskup pošao je velikom oltaru i pomolio se pred svetim sakramentom. Stolni arhidjakon zapjevao je molitvu »Deus omnium fidelium«, a zatim »Te Deum laudamus«. Poslije toga je biskup narodu podijelio sveti blagoslov. Nakon ovog dovršenog obreda čitava je povorka pošla u biskupski dvor, gdje su se biskupu predstavila pojedina izaslanstva.

Slijedeći dan 7. siječnja 1838. bila je tek prava instalacija. U 9 sati prije podne dočekao je biskupa kod vratiju stolne crkve cjelokupni kler zagrebačkog Kaptola. Kaptolski je arhidjakon pročitao na glas dokumente, koji su se odnosili na podjeljenje biskupske časti i to: List podjeljenja, papinu bulu o imenovanju biskupovom, papinu bulu na stolni Kaptol, na cjelokupno svećenstvo zagrebačke biskupije, na biskupove podložnike (kmetove), te konačno papinu bulu na sve vjernike.

Iza toga je biskup govorio narodu, a u ime naroda odgovorio mu je kaptolski kustos. Kod svršetka instalacione svečanosti zapjevao je biskup »Veni sancte Spiritus«. Po tom je odslužio prvu biskupsku svetu misu, prigodom koje je narodu podijelio veliko i opće oproštenje grijeha. Iza instalacije vratio se novi biskup u dvor, gdje je obdržavan veliki svečani objed za više stotina uzvanika. Bilo je postavljeno pet velikih stolova. Nazdravljalo se u hrvatskom (ilirskom) i latinskom jeziku. U susjednoj »crnoj školi« — sjemeništu za klerike — bio je takodjer objed na dva velika stola.

Na večer toga dana je čitav grad bio rasvjetljen, a na mnogim kućama bilo je napisa na hrvatskom (ilirskom) i latinskom jeziku.

Na 8. siječnja 1838. u večer bila je priredjena u Akademiji znanosti u čast svečaru biskupu Gjuri Hauliku, svečana muzikalna akademija.

Tako je grad Zagreb proslavio instalaciju jednoga od svojih velikih biskupa na drevnoj stolici zagrebačke nadbiskupije.

*) Ta su vrata vodila u Kaptolsku tvrdju sa južne strane, a početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća su srušena.

Ukusne darove uz vrlo umjerene cijene, najbolje svjetske marke preporuča
STAKLANA
VJ. FRANZ
ZAGREB
Jelačićev trg 7

L·R·C
VELETRGOVINA ŽESTOKIH PIĆA
LJUDEVIT KAISER
fini likeri, rum, konjak, šljivovica, stolna i desertna vina, šampanjac itd.
Prodavaone:
Ilica 65 - Preradovićeva 2 - Jurišićeva 28

SADRŽAJ OVOG BROJA:

Naš viteški kralj 1
Riječ o očevima hrv. opere (Viktor Rudolf) 3
Stjepan Stiegler: Iz povijesnih spomenika grada Zagreba (1. Sudovanje) . . . 8
Dr. Milan Gruber: Ivan Dežman . . . 12
Branko Šeringer: Iz povijesti trgova Staroga Zagreba 18
Ivo Franić: Stara katedrala u Zagrebu . 24
I. Ulčnik: Instalacija biskupa Gjure Haulika 29

Revija „Zagreb" - Izlazi mjesečno

Pretplata za godinu Din 100—, za članove Din 50·—

U redakcijskim i u poslovima uprave primaju se stranke svakog dana od 5-7 sati poslije podne u Gajevoj ulici 7, II kat, kamo se umoljavaju priposlati i rukopisi

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova ul. 10. — Tehnička redakcija: Katedralis. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7, II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 9. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.

PRVA ZAGREBAČKA
VELEPEKARNA
ZAGREB
Slovenska ulica 16
Telefon 84-85

Najmodernije i potpuno higijenski novo uredjena tvornica kruha i peciva.

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe
IVAN PENIĆ D. D.
ZAGREB
Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

Utemeljeno 1892
Knjigotiskara BRAĆA KRALJ
Telefon 4824 ***ZAGREB*** *Pavla Radića 9*

Preuzima *sve vrsti tiskanica uz najkulantniju poslugu: kao trgovački dopisni papir, listovne kuverte, račune, dopisnice, posjetnice, osmrtnice itd. Cijene vrlo umjerene*

Izradjuje *tiskanice u blokovima te zaručne i vjenčane karte, oglase, letake, kao i sve tiskanice u reklomnu svrhu i za sve uredske potrebe. — Podvorba brza i solidna.*

Najbolje sredstvo za čišćenje odijela
je
ETILEN
ETILEN
DAJTE VAŠA ODIJELA ČISTITI TAMO, GDJE VIDITE U IZLOGU GORNJI ZASTITNI ZNAK

U budućem broju započeti ćemo historijskim portretima u formi romana „Kaštiga Božja" od Katedralisa.

Kupujte tamo – gdje kupuju svi

Kastner i Öhler

Zagreb.

Ilica 4 **Ilica 4**

Prva Gradjanska Obrtna Udruga

za sjajne pogrebe u Zagrebu

Poslovodja Dragan Turčić

Radićeva (Duga) ulica 19 – Preko puta Krvavog mosta

Telefon **45-04** — Noćni telefon **82-84**

Preuzima izvršivanje od najednostavnijih do najsjajnijih pogreba, prevoza i exhumacija uz najumjerenije cijene u i izvan Zagreba.

SPECIJALNI AUTO ZA PREVOZE.

Intercontinentale & Caro i Jelinek

Jugoslavensko transportno d. d.

SREDIŠNJICA: ZAGREB, Ilica 31. Telefon 45-66, 30-17, 20-87. Brzojavni naslov: **Intercaro.**

PODRUŽNICE: Beograd, Knez Mihajlova 8, Ljubljana, Maribor, Sušak, Koprivnica, Subotica, Novisad

Posestrime u svim većim mjestima inozemstva.

Podržava izravni zbirni promet iz svih glavnih centara inozemstva za sva veća mjesta tuzemstva. Pruža stoga najjeftiniji i najbrži dopremni put za svekoliku trgovačku robu. — Obavlja preselenja sa vlastitim i zagarantirano čistim patent-pokućtvenim kolima, koli u lokalnom-tuzemnom, toli i u inozemnom prometu. — Posreduje pri uvoznom i izvoznom carinjenju. Vrši uskladištenja robe i pokućtva u vlastitim skladištima, te posreduje kod osiguranja. — Specijalan promet izvoza iz države kopnenim i vodenim putem u sva mjesta svijeta.

SPECIJALNA

SIRANA

PRODAJA MASLACA I DELIKATESA

M. BEK - ZAGREB

PRERADOVIĆEVA 2 - TELEFON 5287

OPĆA TEHNIČKA POSLOVNICA

ZAGREB

RADIŠINA ULICA 9. - TELEFON 60-76.

Izvela je elektrifikaciju mjesta:
Samobora, Vel. Gorice i Kostajnice.

Zastupa i stoji u uskim vezama poslovnim sa raznim firmama za dobavu elektrotehničkog i mašinskog materijala.

Izvadja kompletni uredjaj tvornica, žičnih željeznica i svih transportnih uredjaja.

Vrši ekspertize, procjene i daje stručna mišljenja.

„TIPOGRAFIJA" D. D. ZAGREB